

nost dviju jadranskih obala, ali i na različitost života na njima. L. Čoralić, N. Badurina i I. Prijatelj-Pavičić nisu se zadovoljile stereotipnim shvaćanjima o čisto receptivnoj ulozi i provincijalizmu istočne obale u odnosu na zapadnu, već su naglasile obostranost davanja i primanja, te uzajamno obogaćivanje kao bitne karakteristike žive komunikacije koja se odvijala između njih.

Marija Karbić

NEVENKA TROHA. POLITIKA SLOVENSKO-TALIJANSKOG BRATSTVA. SLOVENSKO-TALIJANSKA ANTIFAŠISTIČKA UNIJA U ZONI A JULIJSKE KRAJINE U VREMENU OD OSLOBOĐENJA DO PRIZNANJA MIROVNOG UGOVORA, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1998., 208 str.

Monografija Nevenke Troha njezin je nešto dopunjen magistarski rad. Autorica se, kao središnjim problemom, bavi Slovensko-talijanskom antifašističkom unijom (STAU), masovnom organizacijom koji su osnovali i usmjeravali vodeći slovenski političari, kako bi u zajedničku organizaciju, koja je imala za cilj pripojenje Slovenskog primorja (Primorske) Sloveniji, privukli kako Slovence tako i Talijane. Jednostavnije rečeno, to je bila primorska inačica narodnofrontnih organizacija koje su komunističke stranke osnivale po Europi u predvečerje II. svjetskog rata i preko njih u istočnoj Europi pomagale pri monopolizaciji vlasti u rukama uskog kruga komunističkih stranaka.

Kako je do potpisivanja mirovnog ugovora Julijska krajina formalno još bila dio Italije, na Primorsku nisu mogli jednostavno proširiti političko djelovanje i organizaciju vlasti iz Slovenije/Jugoslavije jer bi to značilo prejudiciranje zaključaka mirovne konferencije, što si slovenska/jugoslavenska vlast nikako nije htjela dozvoliti da ne bi pred zapadnom javnošću priskrbila dodatne kaznene bodove i ujedno slabije mogućnosti za ostvarenje zacrtanoga. Na Primorsku dakle nisu širili organizaciju samu; umjesto Komunističke stranke Slovenije tamo je djelovala Komunistička partija Julijske krajine, a model Oslobođilačke fronte slijedila je STAU.

U uvodu autorica daje kratak prikaz stajališta slovenskog i talijanskog protufašističkog bloka prema Primorskoj i granici u vrijeme rata. Približavanjem kraja rata ta su pitanja dolazila sve više u prvi plan, što je povećalo razilaženja među organizacijama, koje su još donedavno imale isti osnovni cilj, rušenje fašizma. Međutim, to je u slovenskom oslobodilačkom pokretu istodobno značilo i načelno -ne- Italiji, odnosno -da- Titovoj Jugoslaviji. To je, s druge strane, potvrdilo uvjerenje da neprijatelj moga neprijatelja može biti moj prijatelj. Riječ na riječ, i tako su se u pregovore upleli, na jednoj strani dio talijanskog protufašističkog bloka, kojemu je bila osnovna zadaća demokratizacija Italije i koji je priznao da su Slaveni pod fašistima trpjeli, ali nisu »razumjeli«, da su trpjeli radi rapalske granice, i na drugoj strani dio jugoslavenskih kolaboracijskih sila na tom području koje su za glavnog protivnika imale Titovu vlast. Uz nacionalnu, sve se je više kristalizirala i politička granica razilaženja, kako ju je formulirao Edvard Kardelj u veljači 1944.: *Naš Trst = sovjetski Trst.*

U nastavku autorica se dotiče oslobođenja Trsta i jugoslavenske okupacije tog područja. Načelo tko prije dođe, prije melje, vrijedilo je vrlo kratko - jugoslavenske su se snage, nakon dobrih mjesec dana, uz pritisak zapadnih saveznika morale pomaknuti do tzv. Morganove crte. Ipak je u međuvremenu bilo dovoljno vremena da se na prostoru naseljenom Slovincima uspostavi politička mreža, koja je učinkovito djelovala i nakon 12. lipnja, kad je zapadni dio Julijske krajine preuzela Saveznička vojna uprava (SVU). U vrućim svibanjskim danima 1945. godine jugoslavenski je okupacijski prostor bio pozornicom događaja koji još i danas narušavaju slovensko-talijanske međudržavne odnose. Fojbe autorica obrađuje u sklopu ostalih odnosa i događaja tog vremena, te ih ne smatra alform i omegom sveukupnog vremena i prostora, kako bi voljeli vidjeti pojedini politički krugovi na drugoj strani granice.

Nakon podjele Julijske krajine na zonu A pod SVU i zonu B pod Vojnom upravom Jugoslavenske armije (VUJA), politika slovensko-talijanskog bratstva ograničila se na zonu A. U zoni B počeli su djelovati slovenski organi, a osim toga tu, izvmemo li primorske gradove, nije bilo brojnije talijanske populacije. SVU je u zoni A sve češće na upravne funkcije zapošljavala Slovence iz redova političke emigracije i protivnika Titove Jugoslavije, jer projugoslavenske organizacije nisu htjele popustiti načelima ustroja privremene vlasti kako su ga zacrtali zapadni saveznici, a domaćini su ponuđena mjesta u upravi odbijali.

Osobito su na selu kao neformalna vlast još ostajali narodnooslobodilački odbori, a talijanski su se službenici iseljavali, odnosno vraćali u rodni kraj odakle su došli u vrijeme fašizma, tako da se SVU nije imala na koga pošteno osloniti. Projugoslavenske su se organizacije odlučile za načelno odbijanje SVU kao vrhovne uprave, a to je osobito 1946. godine vodilo u sve veća zaoštavanja. Činjenica da je SVU budno pazila na svaki politički korak i manifestacije jugoslavenske strane, a ostajala pasivna oko galame talijanskih organizacija, još je više povećavala raskol između SVU i onih koji su svoju budućnost vidjeli u Jugoslaviji.

U lipnju 1945. ustanovljena je Slovensko-talijanska antifašistička unija (STAU), nama poznatija kao Oslobođilačka fronta. Udruživala je više masovnih organizacija, npr. omladinsku, žensku, partizansku, sindikalnu. U vodstvu su bili pripadnici obaju naroda i različitih političkih uvjerenja, što je prema van davalo demokratsku sliku. Kako je vrijedilo u sličnim primjerima, tako je u STAU najznačajniju funkciju političkog tajnika preuzeo jedan od najznačajnijih komunističkih prvaka, Boris Kraigher, koji je brinuo da sve poluge organizacije budu na »pravom« mjestu.

Djelovanje STAU nije se previše razlikovalo od jugoslavenskih uzora, međutim, primorska je stvarnost bila drugačija nego u Jugoslaviji. Snažno propagandno zaleđe, financijska pomoć Titove Jugoslavije, velike manifestacije, obilježavanje svakog tko drugačije misli za neprijatelja ili čak fašista, bio je model monolitnih političkih organizacija, ali u Primorskoj su se morali suočiti s činjenicom da oni koji drugačije misle smiju javno izreći svoje mišljenje, tiskati svoje časopise i tražiti svoje pravo putem suda. Zato je dolazilo do nemilih događaja, kad je na brojnim manifestacijama posredovala policija i tekla krv. STAU i njezine organizacije nastojale su u svoje redove privući što više ljudi. To im je i uspijevalo; privukle su u svoje redove većinu tamošnjih Slovenaca i Hrvata te dosta talijanskog radništva. S dokazivanjem masovnosti i zaleđa na terenu projugoslavenska se strana u zahtjevima s prenapuhanim podacima pozivala na moćan ustroj, koji, međutim, organiziran na takav način, može biti samo Potemkinovo selo.

Vodeći dio STAU bila je Komunistička partija Julijske krajine (KPJK), koju su u kolovozu 1945. osnovali zato da bi izbrisali razlike među komunističkim strankama Slovenije i Italije, ali se prevlast slovenske strane niti s KPJK nije dala prikriti. Da se išlo za snimanjem jugoslavenskog modela kazuju i činjenice da je dvije najznačajnije tajničke funkcije zauzeo Boris Kraigher i da je sjedište partijskog vodstva bilo u istoj zgradi gdje i STAU.

Da su obje organizacije, STAU i KPJK, jako koristile jugoslavenskim težnjama, bilo je vidljivo u reakcijama s talijanske strane, a i vodstvo KPI bilo je svjesno da se time tršćansko radništvo obuhvaćeno ovim organizacijama postavlja na projugoslavensku poziciju. Stoga su talijanski kolege od vodećih slovenskih komunista slušali zamjerke da su nacionalisti. Oni su pak, izjavljivali da se opredjeljuju za Jugoslaviju ne kao nacionalisti već kao komunisti, jer Jugoslavija će biti komunistička, a u Italiji su već počele političke igre koje radništvo previše podsjećaju na vrijeme kad su prava radnika bila najviše suzbijana. Posljedice toga je u studenom 1945. priznao i talijanski komunistički vođa Palmiro Togliatti: *Trst je talijanski. Dužnost je talijanske Vlade da brani talijanski značaj toga grada i to tako da traži sporazum s jugoslavenskim narodima. Šovinistička protjugoslavenska kampanja znak je da je ta politika propala. Rezultat toga je da se danas velika većina talijanskog radništva u Trstu izjašnjava za Jugoslaviju.*

Zbog unošenja izrazito komunističkih načela u djelovanje STAU, ona je bila sve manje zanimljiva za Slovence drugačijeg svjetonazora, a još manje za Talijane. Njezin je utjecaj među ljudima počeo opadati. Radikalizacijom slovenskih i talijanskih zahtjeva u borbi za granice sve se više zaoštavao odnos između projugoslavenskih organizacija i SVU, koja se sukladno s razrastanjem hladnog rata sve više protivila projugoslavenskim zahtjevima.

Autorica potom prati djelovanje STAU i KPJK kroz one političke procese koji su utjecali na oblikovanje naše zapadne granice, na posjet Komisije eksperata Vijeća ministara vanjskih poslova, stajalište prema internacionalizaciji te osnivanje Slobodnog Teritorija Trsta i prilagođavanje djelovanja fronte i partije s obzirom na odluku o novoj granici 1947. god.

Knjiga je samo jedno od djela Nevenke Troha o ne tako dalekoj prošlosti Primorske i o oblikovanju talijansko-jugoslavenske (odnosno slovenske) granice poslije II. svj. rata. Da je autorica naša najbolja poznavateljica posebnosti razvoja Primorske u spomenutom vremenu, dokazala je više puta. Nadam se da ćemo u što skorije vrijeme dobiti i monografsko izdanje njezine doktorske disertacije koja je nadgradnja ovoga rada. Uvjeren sam da će knjigu uzeti u ruke brojni povjesničari, jer u njoj su opisani vrijeme i događaji koji su u zadnjim godinama s uključivanjem Slovenije u europske integracijske procese i uređivanjem odnosa sa zapadnim susjedom postali vrlo aktualni.

Na pojedinim mjestima autorica jasno razlaže zašto se ne slaže s određenim tezama iz dosadašnje povijesne literature (domaće i talijanske), ali nekoliko pitanja ipak ostaje otvoreno. O odnosima unutar projugoslavenskog bloka, kad je jedna strana slijepo slušala jugoslavensko vodstvo i odbijala suradnju sa SVU, a druga je prema takvoj politici bila kritičnija, autorica kaže da je pitanje *koliko bi drugačija politika bila uspješnija u kontekstu hladnoga rata kada je opredjeljenje za talijanski i jugoslavenski Trst postalo također opredjeljenje za ili protiv komunizma*. Možemo se upitati i drugačije - je li radikalizam slovenskog vodstva uvijek bio na mjestu? Jer kad pogleda-

mo prava Slovenaca u Italiji danas, s lakoćom zaključimo da ih je većina bila ozakonjena u dvogodišnjem mandatu SVU i da u sljedećih pola stoljeća većih pomaka nije bilo. Barem je u početku SVU bila pripravna na dijalog i neke ustupke, međutim, tada je u komunističkom radikalizmu još prevladavalo načelo sve ili ništa, što se u politici najčešće završava onim krajnjim.

Možda ne bi bilo suviše posebnu pozornost posvetiti pitanju u kojoj su mjeri zamjerke slovenske strane na račun SVU bile opravdane, a i u kojoj je mjeri djelovala u skladu s ovlastima koje po međunarodnim konvencijama vrijede za vojno okupirana područja do provedbe odluka mirovnog ugovora. Višekratne slovenske zamjerke, primjerice da je SVU jednostavno odbila ponuđenu ruku, pojednostavljene su i uvažavaju stajalište samo jedne, slovenske strane.

U pretjerano jednoznačnom prikazivanju zadnjih slovenskih pola stoljeća ljudi vrlo često zaboravljaju da je razvoj Primorske u godinama neposredno nakon II. svjetskog rata drugačiji nego u središnjoj Sloveniji. S isticanjem tih razlika te različitih interesa ljudi i političkih skupina u Primorskoj, autorica je nesumnjivo pokazala da su suviše bilo kakve stereotipne ocjene, danas tako prisutne u usijanim glavama, koji pristupaju tadašnjim događajima sa stajališta današnje političke situacije, a ne kao davno minuloj stvarnosti.

Aleš Gabrič

JELKA RADAUŠ RIBARIĆ, ŽENSKA NARODNA NOŠNJA U ISTRI, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb; Istarsko književno društvo »Juraj Dobrila« i »Josip Turčinović« d.o.o., Pazin, Pazin 1997., 416 str.

Stoljećima je narod stvarao svoju tradicijsku kulturu i razvijao oblike rukotvorstva među kojima je najznačajnija narodna nošnja. Satima i satima, danima i noćima žene su uz preslicu ispredale niti, krojile, šivale i vezle najljepše uzorke nošnji i drugih tekstilnih predmeta. I djevojčice su prije navršene desete godine počinjale plesti čarape za svoje najbliže, s 15 godina plele su ih za budućeg muža i darivanje svatova, a vezle su i ukrašavale svoju buduću nošnju.

Nakon niza stoljeća, u kojima je domaća izrada bila jedini način da se pribave ti predmeti, od polovine 19. st. industrijska roba potiskuje domaću i uzrokuje njezino nestajanje. Prikupljajući prije 50 godina podatke o nekadašnjoj nošnji, često od starića koje su je u mladosti nosile ili o njoj sve znale od majke ili bake, Jelka Radauš Ribarić prikupila je građu za knjigu koja je trebala biti spomenikom toj stvaralačkoj vještini i umjetnosti prijašnjih generacija. Knjiga je konačno tiskana, 50 godina nakon prvih terenskih zapisa, no ne može se o njoj govoriti isključivo pohvalno, kako bi trebalo, nego ju najbolje prikazuje koncizna i duhovita istarska izreka: *Je, ma ni!* Time se potvrđuje vrijednost ali i diskretno prigovara slabostima.

U svakom slučaju riječ je o knjizi kakvu bi si poželio svaki autor, knjizi kakva je potrebna ne samo istarskoj nego i hrvatskoj kulturnoj javnosti, ali koja još nije trebala biti objavljena dok nisu otklonjeni propusti koji umanjuju njezinu vrijednost. Oni su u manjoj mjeri nastali greškom autorice, a više propustima, neznanjem i nesavjesnim